

SÖZLÜ HALK MASALINA DİLBİLİMSEL YAKLAŞIM DENEMESİ*

ANALYSIS OF SPOKEN FOLKTALES: A LINGUISTIC APPROACH

Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÇİÇEK**

Özet

Bu çalışmada; Gaziantep yöresinden derlenmiş iki halk masalı dilbilimsel/toplumdilbilimsel bakış açısıyla irdelenmeye çalışılmıştır. Araştırmada, dilbilimin sözlü dile tanıdığı öncelikten hareketle, Gaziantep yöresine ait iki sözlü halk masalı kayıt altına alınmış; dil/söz ve sözcük düzeyinde çözümlenmeler önerilmiş; sözlü dildeki bazı sözcükleri yazılı dile doğrudan doğruya aktarmanın olanaksızlığı gözlemlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Halk Masalı, Sözlü Dil, Dil/Söz, Sözcük, Dilbilim, Toplumdilbilimi

Abstract

In this study, two folktales compiled from Gaziantep vicinity were analyzed with a linguistic/sociolinguistic perspective. For the present research, because of the priority linguistics adheres to spoken language, two folktales of Gaziantep district were recorded, some analyses at language/speech and utterance level were proposed and the impossibility of transferring some utterances in the spoken language directly to written language was observed.

Key Words: Folk Tale, Spoken Language, Language/Speech (Parole), Utterance, Linguistics, Sociolinguistics

0. Giriş

Her yörenin kendine özgü bir folkloru, kültürü, gelenek ve göreneği vardır. Halk masallarımız da bu bakış açısının sınırlarıyla düşünülmüş, bilimsel çalışmalar bu çerçevede yürütülmüştür. “Türk Masalları” gibi çok genel bir başlık – bilebildiğimiz kadarıyla – hemen hemen hiçbir Türk araştırmacı tarafından doğrudan araştırma konusu olarak seçilmemiştir. Tam aksine, araştırmalarda bir odaklama yöntemi benimsenmiş, konu sınırlandırılmış ve yöresel boyutta ele alınmıştır. Bunun doğal sonucu olarak da “Gümüşhane Masalları”¹, “Elazığ Masalları”² gibi belli bir yöreye özgü çalışmalar ortaya çıkmıştır.

Biz bu çalışmamızda, aynı bakış açısıyla, halk masallarımızın çok çok küçük bir kesitini yansıtacağımızı düşündüğümüz iki Gaziantep halk masalını birey, dil ve toplum üçgeninde ele alıp tartışacağız.

1. Tanımlar

1.1. Toplum, Dil; Masal

İnsan topluluklarının toplumları oluşturduklarını, bu oluşum sürecinde toplumun yapı taşları olan bireylerin karşılıklı bir etkileşim ve iletişim içinde olduklarını, bu etkileşim ve iletişimin de yazılı ve / ya da sözlü dil ile gerçekleştirildiğini biliyoruz. Bu bakımdan, toplumsal iletişim ve etkileşimden söz

* Bu çalışma, 10-12 Nisan 2008’de Gaziantep’te gerçekleştirilen *Uluslararası Gaziantep Araştırmaları (Sözlü Kültür, Dil ve Edebiyat) Sempozyumu*’nda bildiri olarak sunulmuştur. Sempozyum bildirileri henüz yayımlanmamıştır.

** Kilis 7 Aralık Üniversitesi M.R. Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü öğretim üyesi.

¹ SAKAOĞLU, Saim. *Gümüşhane Masalları*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1973.

² GÜNAY, Umay. *Elazığ Masalları*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1975.

ettiğimiz her defasında, bu iletişimin zorunlu aracı olan dilden de söz etmek, onu doğru konumlandırmak zorundayız.

“Dil toplumsal yapıyı açıklamakla kalmaz, bu yapıda zamanla ortaya çıkan değişiklikler hakkında da bize bilgiler sunar” (Baylon, 1991:49). Bu gözle baktığımızda, halk masallarımızın bize sunacağı çok şeyler olduğunu görüyoruz. Okuma yazması olmayan 70 yaşlarındaki bir masal anlatıcısının anlattıklarını dinlediğimizde; sözcük seçiminden olay örgüsüne, yaşanan coğrafyadan insan ilişkilerine; hayatı anlama ve anlamlandırmadan değer yargılarına kadar bir yığın veriyle karşılaşırız. Kendimizi bir dinleyici olarak o kadar ilginç bir noktada buluyoruz ki, adeta zaman bir yerlerde bir süreliğine duruyor; yaşadığımız çağa ait kavramlar ve değerler buharlaşıyor ve biz başka bir mekânda farklı bir zamanı yaşıyoruz. Bu durumda bizi bu tür duygularla karşı karşıya getiren “masal” nedir diye sorduğumuzda, en genel ifadeyle şu tanımla³ karşılaşırız:

Çocuklara anlatılan ve çoğu olağanüstü olayla süslenmiş bulunan ilgi çekici hikâye. (TDK’dan aktaran, (SAKAOĞLU, 1973: 2)).

Bu tanıma dilbilimsel bir gözle baktığımızda;

- i) Anlatılan bir şeyler (dil nesnesi): *Olağanüstü olayla süslenmiş ilgi çekici hikâye;*
- ii) Bir anlatıcı (konuşan, eyleyen özne): Tanımda anlatıcının kim ya da kimler olduğuna dair bir bilgi verilmemiş olsa da, bunun *yetişkin bir dil kullanıcısı olduğu varsayımı benimsiyoruz.*
- iii) Alıcı (kendisine masal anlatılan kişi): Verilen tanımda *dinleyici (alıcı) konumunda çocukları görmekteyiz.*

Bu kısa bilginin toplum ve dil boyutu nedir? Dilbilim (İng. *Linguistics*, Fr. *Linguistique*) ya da Toplumdilbilimi (İng. *Sociolinguistics*, Fr. *Sociolinguistique*) bu dil-toplum-birey üçgenini nasıl değerlendirir? Şimdi de bunu görmeye çalışalım.

1.2. Toplumdilbilimi

Burada öncelikli olarak kuramsal bir ayırmadan söz etmemiz gerekiyor. Baylon (1991: 24-25) “masa başı dilbilimi” (Fr. *Linguistique de bureau*) ile “saha çalışması dilbilimi” (Fr. *Linguistique de terrain*) kavramlarından söz ederken, saha çalışması dilbiliminin konusunun dil, ağız ya da lehçe olduğunu; sormaca (İng. *Survey*, Fr. *Enquête*) yöntemiyle toplanmış verilerle oluşturulan bir bütüncü (İng. / Fr. *Corpus*) üzerinde çalıştığını söyler. “Dilbilimci bu tür bir çalışmayı yürütürken, soru sorma yöntemlerinden yararlanacak; doğrudan gözlemlerde bulunacak, görüşme teknikleri vb. devreye sokacaktır.” Bu bakımdan “toplumdilbilimi” yöntem ve çalışma biçimi olarak “saha çalışması dilbilimi” ile örtüşmektedir. Ancak toplumdilbilimi her şeye rağmen, dilbilimin temel kavramlarından olan “dil/söz, dil yetisi”⁴ gibi kavramsal yaklaşımlara ilişkin veri ve yorumlardan da yararlanacaktır.

Biz bu çalışmada yukarıda sözünü ettiğimiz “saha dilbilimi” kavramının kuramsal boyutundan yararlanırken, diğer dilbilimsel verileri de göz önünde bulundurmaya çalışacağız.

1.3. Toplumdilbilimsel / Dilbilimsel Çözümleme

Burada benimsediğimiz çözümleme yöntemi, yukarıda kısaca değinmeye çalıştığımız “saha dilbilimi” çerçevesinde olacaktır. Bu bağlamda, Baylon (1991:32)’un, “toplum ve kültür ne dille beraberdir ne de onun yanında; aksine bu iki kavram dilin içindedir” görüşünü benimsiyoruz. Bir başka anlatımla, dilin bize sunduğu verilerden hareketle toplumu, toplumun yapı taşı olan bireyi ve onun öznel

³ Burada, “hikâye”, “masal”, “destan” kavramları arasındaki karşılık ve / ya da benzerliklere değinmeyecek, yalnızca masal kavramını ele alacağız. Bu konuda tanım ve görüşlerle ilgili olarak Saim SAKAOĞLU’nun (1973: 1-9) çok kapsamlı olarak Türk ve yabancı araştırmacılardan derlediği tanımlara bakılabilir.

⁴ Bu kavramlarla ilgili tanımları kısaca anımsayalım: *Dil yetisi*, her bireyde içkin olarak bulunan, doğuştan getirdiği bir yetenektir. *Dil* bu yeteneğin birey tarafından keyfi olarak değiştirilemeyen toplumsal boyutunu, *söz* ise *dilin* bireysel kullanımını ifade eder. Başka bir anlatımla, «... dil, dil yetisinin toplumsallaşmış ve kurallaşmış yönüdür. (...) Bir dilsel toplumdaki bireyler bu kurallara göre, aslında soyut olan dili kendi telaffuzları, kendi kültürel edinimleri çerçevesinde söze dönüştürüp somut olarak alıcı tarafından duyulmasını sağlarlar. Bu bakımdan, bir toplumda tek bir dil olmasına karşın, o dilsel topluluğu oluşturan bireylerin sayısı kadar söz vardır.» (KIRAN, 2006: 119).

yaşam evrenini irdeleyebiliriz: çok küçük sosyal bir çevreye ait de olsa, artzamanlı (İng. *Diachronic*, Fr. *Diachronique*) bir bakış açısını da gerektirse, dil kullanıcısının (burada masal anlatıcısı) seçtiği sözcükler, kullandığı yapılar ve onlara yüklediği anlamları değerlendireceğiz.

Çözümlemelerimizde Ses bilgisi (İng. *Phonetic*, Fr. *Phonétique*) alanına giren söyleyiş biçimleri, ağız ve şive ile ilgilenmeyecek; ancak gerekli olduğu durumlarda bu tür dilsel verilere kısaca değinmekle yetineceğiz.

2. Halk Masalları ve İşlevsellikleri Üzerine Birkaç Söz

Ülkemizde radyonun çok önemli bir teknolojik gelişme kabul edildiği 1950'li yıllardan, TV için "tılsımlı kutu" tanımlamalarının yapıldığı 1970'li, 1980'li yıllara; oradan, İnternet'in "son sözü ben söylerim" dediği 2000'li yılları da geride bırakmakta olduğumuz bugünün dünyasına geldiğimizde halk masallarımız nerede ve nasıldır acaba?

İnsanların boş vakitlerinin büyük bir çoğunluğunu karşısında geçirdikleri İnternet ve TV gibi teknolojik gerçekliklere rağmen acaba hâlâ çocuklara masalların anlatıldığı evler var mıdır? Eskiden olduğu kadar olmasa da elbette ki hâlâ masalların anlatıldığı ve dinlendiği yerler vardır. Ancak öyle sanıyoruz ki tarihin hiçbir döneminde, sözlü halk edebiyatı bugünkü kadar zorlu anlar yaşamamıştır. Oysa okuma-yazma oranının düşük olduğu zamanlar göz önünde bulundurulduğunda, masallar sadece çocukları eğlendirmek için anlatılmamış herkes için bir eğlence kaynağı olmuştur. Bu bakımdan, masallar okur-yazar olmayan halkın romanı ve hikâyesi konumunda düşünülmüş, döneminin insan yaşantısını da yansıttığı görüşü benimsenmiştir (Günay, 1975:2). Burada dile getirilen "insan yaşantısını da yansıttığı görüşünü" önemsiyoruz. Nitekim bu toplumsal olgunun doğru anlaşılabilmesi için masallarda kullanılan dilin, dilbilimsel "Söylem⁵ Çözümlemesi" (İng. *Discourse analysis*; Fr. *Analyse du discours*) yöntemiyle yeniden ele alınmasının yararlı olacağını düşünüyoruz.

2.1. Çağdaş Halk Masalları Niye Yok ya da Çizgi Filmler Niye Var?

Burada "çağdaş halk masalları" ifadesiyle günümüz koşullarını, toplumsal yaşamın bugünün dünyasına ait veri ve öğelerini dikkate alan söylemleri kastediyoruz. Örneğin, "bir varmış bir yokmuş çok çok uzaklarda yönetim biçimi demokrasi olan bir ülke varmış. Bu ülkenin başbakanının kızı da bir gün siyaset yapmaya karar vermiş" gibi bir masal girişini bugün için düşünmek olanaksızdır. Padişahın yerini cumhurbaşkanı ya da başbakan; uçan kır atın yerini çelik zırhlı uçan Mercedes'in aldığı bir masalı düşünemiyoruz bile. Peki, bir olayın bir olgunun masal ulamına dâhil edilebilmesi için üzerinden çok uzun bir zaman diliminin geçmesi, gerçek yaşamdan soyutlanması; bir başka anlatımla söylersek V. Propp⁶'un çözümlemeleriyle örtüşmesi mi gerekiyor? Sözlü halk masallarımızın, bu öğeleri bugünün koşullarında güncelleştirmesi, bu çağın gerçekleriyle örtüşürmesi olanaksız gibi gözükmektedir. Oysa – özellikle çocuklar için– masalların yerine göz diken çizgi sinema yapımları hakkında aynı şeyleri söylemek olanaksızdır.

İnsanoğlunun doğası değişmemiştir: dün de eğlenmeye, gündelik yaşamın tek düzeliklerinden sıyrılmaya ihtiyacı vardı, bugün de var. Dünün çocukları da eğlenmek, avutulmak istiyordu, bugünün çocukları da aynı şeyleri istemektedirler. Bu durumun, bir gereksinim olarak, evrensel bir gerçeklik olduğunda kuşku yok. Çocuklar başta olmak üzere, herkes, kendi kişilik özelliklerinin sınırlarını zorlayan olağanüstü olaylara, gerçeküstü olgulara ilgi duyar. Bu ilgi insanları bir arayış içine iter. Eskiden bu gereksinim büyük ölçüde sözlü halk masalları tarafından karşılanıyordu. Bugün ise artık evlerimizde sözlü halk masalları pek anlatılmıyor. Oysa eğlenme, olağanüstü olayların kurgusuyla heyecan dolu dakikalar geçirme, bir gereksinim olarak, tıpkı dün gibi bugün de tüm canlılığını korumaktadır; bu da bize istem/sunu (talep/arz) kavramlarını hatırlatıyor: Mademki bir talep vardır, bunun doğal sonucu olarak bu talebi karşılayacak bir girişim, çalışma ve yapının da olması gerekiyor. İşte tam bu noktada,

⁵ "Söylem" kavramı ile ilgili olarak şu tanımla alıntılanmak istiyoruz: "Dilin konuşma ortamında üretilen ve incelemeye alınan bölümü. Bu anlamda tek bir sözcük, cümle söylem olabildiği gibi cümleler tutan bir bölüm de söylem olabilir." Hengirmen M., (1999:334). "Söylem Çözümlemesi" de "dilin konuşma ortamına bağlı olarak büründüğü yapıyı, dil öğelerinin üstlendiği işlevleri inceleyen dilbilim dalı" biçiminde tanımlanmaktadır. (a.g.y., s. 335).

⁶ V. Propp yönteminin kuramsal boyutu ile ilgili olarak bkz. Rifat M., (2000-a: 183-185) / Rifat M., (2000-b: 304-322). Bu yöntemin Elazığ masallarına uygulanmış biçimi için bkz. Günay U., (1975: 23 ve ötesi).

televizyonlarda çocukları –hatta bazen büyükleri de– eğlendirmek, eğitmek ve onlara hoşça vakit geçirtmek için hazırlanmış çizgi filmler geliyor aklımıza.

Gerçekten de, iyi kurgulanmış, çaba harcanmış çizgi yapımlar yukarıda sözünü ettiğimiz gereksinimleri fazlasıyla karşılayacak niteliktedir. Öyle ki, küçük çocuklara, *büyük annen sana masal anlatacak, onu mu dinlemek istersin yoksa TV’de çizgi film mi izlemek istersin*, diye sorulduğunda, çok büyük bir olasılıkla *TV’de çizgi film izlemek isterim*, diyecektir. Bu noktada kendimize şu soruyu soruyoruz: Sözlü halk masallarımızın gitgide işlevselliklerini yitirmelerinde acaba, çizgi filmler ve çocuklara yönelik üç boyutlu canlandırma tekniği kullanılan TV yapımlarının da bir etkisi olmuş mudur? Öyle sanıyoruz ki hiç kimse bu soruya *olmamıştır*, diye bir yanıt veremez. Bu durumda şöyle bir yorum yapılabilir diye düşünüyoruz: Aslında sözlü halk masallarının evlerimizde eskiden olduğu kadar anlatılmıyor olması, onların toplumsal işlevselliklerinin yok olduğu anlamına gelmiyor. Olan şudur: Olaya çocuklar açısından bakıldığında, çocukların sözlü masallara olan gereksinimleri CD, DVD ve TV’deki çizgi filmler gibi çoklu ortam yapımlarıyla karşılanmaktadır. Sonuçta, halk masallarının en temel işlevi olan hoşça vakit geçirtme ve eğlendirme –bir olgu olarak– dün olduğu gibi bugün de vardır; ancak masallar sadece biçim ve ad değiştirmiş, kendisini çağın getirdiği teknolojik yeniliklere uyarlamış ve karşımıza farklı bir ad ve görünümle çıkmış gibi gözükmektedirler.

2.2. Yetişkinlere Masallar: Bilimkurgu ve / ya da Fantastik Sinema Yapıtları

Bir önceki başlık altında çizgi filmlerin çocuklar için masalların görevini gördüğünden söz etmiştik. Aynı işlevi aslında bilimkurgu ve / ya da fantastik sinema yapıtları da görmektedir. Öyle ki bu tür sinema yapımları, düş ürünü, kurgusal, inanılması olanaksız konuları işlerler. Bu yönüyle masallardaki olağanüstülüklerden hiç de geri kalmazlar. Değişen tek şey anlatım biçimidir. Birincisinde sözlü dile ve anlatım kıvraklığına başvurulurken; ikincisinde teknolojik olanaklardan, görsel efektlerden (İng. *Effects*, Fr. *Effets*) yararlanılır. Hatta bilimkurgu, sinema yapıtları içinde apayrı bir tür olmuş, sadece bu türde yapılmış film ve dizileri gösteren *Sci-Fi (Science-Fiction)* adı altında TV kanalları⁷ bile kurulmuştur. Bu da gösteriyor ki, ilgi çekici olmaları ve soyut düşüncelere yönlendirmeleri bakımından, insanoğlu kendini aşan olağanüstülüklerle her zaman ilgi duymuştur. Bu gereksinim dün büyük ölçüde sözlü ve yazılı yapıtlarla karşılanırken, bugün bir anlatım biçimi olarak sinema da devreye girmiştir.

Öte yandan görsel içerik yazılı içeriğe yeğleniyor gibi gözükse de, sözünü ettiğimiz görsellikler görselliğe dönüşmeden önce yazıya ve hatta yazıya dönüşmeden önce de düşünce düzeyinden, iştihim imgesi düzeyinde sesli göstergelere dönüşmek zorundadırlar. Bir başka anlatımla söylesek; önce düşündük, sonra sözle dile getirdik ve ardından da bunu yazıya geçirdik. Ancak bu süreç tamamlandıktan sonradır ki, sinema yazılı metin olan senaryoları beyaz perdeye aktarabilmiştir. Bu bakımdan sözlü ve yazılı yapıtların, –birek hammadde niteliğinde oldukları için–, sinemanın görselliği kullanan gücü karşısında endişelenmeleri yersizdir. Bilimkurgu ya da fantastik sinema yapıtları, masallara tercih ediliyor gibi gözükse de bu sadece *tüketim* düzeyinde gerçekleşmekte; *üretim*, yani sinema yapıtlarına kaynaklık etme noktasında yazılı ve sözlü yapıtlar dün olduğu gibi bugün de geçerliliğini ve önemini korumaktadır.

3. Derleme: İki Gaziantep Halk Masalı

Okuyucuya sunmakta olduğumuz bu çalışma, Gaziantep yöresinden derlemiş olduğumuz iki halk masalını dilbilimsel verilerin ışığında paylaşmak ve tartışmaya açmak amacını taşımaktadır.

Masalları, hiç okuma yazması olmayan Gaziantep’li 70 yaşlarındaki bayan bir ‘kaynak kişiden’, ‘muhitinde’ dinleyerek kaydettik. Anlatıcı, masalları küçük bir çocukken aile büyüklerinden dinlemiş. En son bundan yaklaşık 20-25 yıl kadar önce kendi çocuklarına anlatmış. Bu bakımdan masalarda yer yer kopukluklar ve doğru hatırlayamamaktan kaynaklanan anlatım bozuklukları var.

Derleme yazıya geçirilirken özgün metne müdahale edilmemiş, yerel ağza ait söyleyiş, ayrıç içerisinde ölçünlü (Fr. *Standard*) Türkçeyle yeniden verilmiştir. Bunun dışında, < xxx > simgeleri

⁷ Bilebildiğimiz kadarıyla şu an için sadece Hotbird uydusunda en az üç tane bu amaçla yayın yapan TV kanalı mevcuttur: Sci-Fi, CineFX, AXN Sci-Fi...

arasına⁸ daha kolay bir anlaşılabilirlik ve akıcılık sağlamak için masal anlatıcısı tarafından atlandığını düşündüğümüz sözcük ya da sözcük kümeleri yerleştirmeyi uygun gördük.

3.1. Çözümleme-1

Burada yapacağımız çözümleme F. de Saussure'ün **Dil/Söz** ayrımı ile ortaya koyduğu çerçevede olacaktır⁹. Ancak bu ayrımı yaparken, gerektiğinde, Gaziantep yöresine ait yerel verileri de söz kapsamında irdelemeye çalışacağız.

3.1.1. Söz Olgusu

Toplumsal bir kurum olan *dilin söze* dönüşmesi *dil* kullanıcısının (burada masal anlatıcısı) kişisel tercihlerini yansıtır. Kişiden kişiye değişkenlik gösterebilmesi, *dilin* ortak alanında doğrudan doğruya bulunmaması yönüyle masal tekerlemelerini de söz kapsamında değerlendiriyoruz.

3.1.1.1. Tekerleme Kalıpları

Kayıt altına alıp yazıya geçirdiğimiz masalardan ilkinde baktığımızda, anlatıcı, hemen her masalda rastlanabilen türden bir tekerlemeyle başlayıp; “Var varalım sür sürelim destursuz başa girenin yediği sopayı mevlası bilir. Şu yalan bu yalan filü yuttu bir yılan, pıreye binip de deveyi kucağına alan bu da mı yalan?! Hamamın kubbesi yok, peştamalı ortası yok bu hikâyenin hiç ötesi yok” derken ‘izin alınmadan bir yere girilmemesi gerektiği, bunun cezasız kalmayacağı’ bilgisinin ardından, bir önceki tümceyle hiçbir anlam bağı olmayan ikinci bir tümceyle devam etmiş. Tekerlemenin, “şu yalan bu yalan... (...) ...bu da mı yalan ?!” ifadesi çok özel bir bilgi barındırıyor. Burada anlatıcı bilinçsiz olarak bilinçaltımıza adeta şu bilgiyi yolluyor: “Sizlere birazdan anlatacağım şeyler aslında bir masal; yani gerçek değiller. Onları öylece oldukları gibi kabulleniniz. Eğer böyle yapmaz da duyduğunuz şeyleri ‘doğrudur’, ‘yalandır’; ‘gerçektir’, ‘gerçek değildir’ biçiminde sorgularsanız, bu masaldan bir tat alamayacağınız gibi, anlatılanları da çok saçma sapan şeyler olarak değerlendirebilirsiniz.” Gerçekten de masallara bu gözle; yani ‘şu doğrudur’, ‘şu doğru değildir’ gözüyle baktığımızda her şey anlamsızlaşmaktadır. Dolayısıyla girişte söylenen tekerlemelerin; dinleyiciyi, duyulacak sıra dışı, olağanüstü olaylara hazırlama amacıyla¹⁰ olduklarını düşünüyoruz. Yoksa “yılanın bir filü yutması, pıreye binilip devenin kucağına alınması” üstelik bunların yalan olmadığının iddia edilmesi; “hamamın kubbesinin, peştamalı ortasının ve bu hikâyenin hiç ötesinin olmaması” yeryüzünün en anlamsız tümceleri olarak düşünülebilir. Ancak bir masal için bu ve benzeri giriş kalıpları zaten alıştığımız ve duymak istediğimiz şeyler olduklarından yadırgamıyoruz bile.

Gaziantep halk masallarının bulabildiğimiz¹¹ diğer örneklerini taradığımızda aşağı yukarı aynı tekerlemelerle karşılaşılıyor. Aşağıda, masal başlığıyla beraber, bu tekerlemelerden üç tanesini alıntılarız:

i) Uzun Duvar

Zaman zaman içinde, kalbur saman içinde, deve tellallık ederken, eşek hamallık ederken, kara keçiler berberde, tombul kuzular çimende otlarken, o yalan bu yalan deveyi yuttu bir yılan, pıreye üstüne binip de deveyi kucağına alan, bu söylediklerimin hepsi yalan. Uzunca uzunca bir tane duvar varmış. Duvar deyip geçmeyelim. Tatlı sular dururken acı sular içmeyelim. Bu masalı dinlerken kendimizden geçmeyelim. Neyse sözü uzatmayalım. Yalan sözleri çok atmayalım. Şarktan vurdum kılıncı garptan çıktı

⁸ Masalların, sözlü dilden yazılı dile geçirilmiş metin biçimi, bu çalışmanın sonunda verilmiştir. Masal metninde altı çift çizili koyu sözcük ve / ya da tümceler *söze* dayalı anlambilimsel çözümleme nesnesi olarak kullanılmışlardır. Bu arada bazı ifadelerin koyu oldukları halde atlarının tek çizgili olduğu görülecektir. Bu sözcüklerin de irdelenmesinin yararlı olacağını düşünüyoruz; ancak konuyu fazla uzatıp ayrıntılara girmek için, altı çift çizili sözcükler üzerinde durmakla yetindik.

⁹ Dil/Söz ayrımı ile ilgili olarak, bkz. yukarıda 4 numaralı dipnot.

¹⁰ Tekerlemelerin yabancı dil(ler)e çevril(e)mesi; ve masalarda tekerlemelerin nerede, nasıl kullanıldıkları; bu kullanımlarla neyin amaçlandığı konusunda bkz. ZENGİN, Dursun. “Tekerlemelerin Çevirisi”, *Dil Dergisi*, Sayı: 125, ISSN: 1300-3542, Ankara, 2004, s. 44-53.

¹¹ YETKİN, Hulûsi, *Gaziantep Masalları*, Gaziantep Kültür Derneği Kitap ve Broşür Yayınları, Sayı: 29, Işık Matbaası, Gaziantep, 1962.

bir ucu, çok uzatmayalım dedik bir daha diyelim. Hikâyenin aslını biz şimdi görelim... (YETKİN 1962: 7).

ii) Dayı ile Yeğen

Evvel zaman içinde kalbur saman içinde deve tellal iken eşek hamal iken ben dedemin beşiğini tıngır mıngır sallarken, birden beşiği devirdim. Dedem kaptı masayı, nenem kaptı sopayı. Az kaçtım uz kaçtım. Bir de arkama baktım ki bir arpa boyu yol gitmişim. Yaylalardan geçerek, soğuk sular içerek, lâle sümbül biçerek ha şurda ha burada altmış tarla firik burada yedim içtim yüzden düştüm, karnım doymadı yüzüm gülmedi. El yalan bu yalan filı yuttu bir yılan karıncaya binip de deveyi kucağına alan, minareyi kaval deyip beline çalan bu da mı yalan. Şurdan vurduk kılıcı Şamdan çıktı bir ucu. Şurdan vardık Kilis'e hele baba neyse, yalan eşeğe binip de deveyi kucağına alan, deve tellallık ederken, eşek hamallık ederken, ben ananın babamın beşiğini şıngır mıngır sallarken geldiler bana haber verdiler. Ne var dedimse ulan ne durin (duruyorsun) anan tetiye kalkmış (yürümeye başlamış) baban yeri (yürüyor) dediler. Başımda bir kirli terlik vardı, haber verene hediye verdim. Onu ezmiş süzmüş yüz kantar yağını süzmüş. Bir varmış bir yokmuş. Allah'ın kulu çokmuş, çok uzatması günahmış. Vaktiyle zamanında bir padişahın üç oğlu varmış... (a.g.y. s.22).

iii) Hatemti

Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, deve tellâl iken pire hammal iken ben babamın beşiğini tıngır mıngır sallarken ninen doğdu dediler. Çakmaksız tüfeği aldım, bitmedik orman içerisinde tavşan yavrusunu dıran (= tüfek sesi¹²) diye vurdum. Tavşanı aldım eve getirdim. Sekizimiz çakmak çaktı, dokuzumuz ateş yaktı, ölü tavşan kaldırdı başını bize baktı. Bu yalan o yalan filı yuttu bir yılan bu da mı yalan?! Vaktiyle zamanında zengin bir memleketin zengin ve iyilik yapmasını seven Hatemti adlı bir padişahı varmış... (a.g.y. s. 49).

Yukarıda verdiğimiz masal girişlerinin hepsinin ortak paydası "saçma" (İng. *Absurd* / Fr. *Absurde*) oluşlarıdır. Ancak daha önce de ifade ettiğimiz gibi, bu sözler dilbilimsel açıdan anlamsız ve boş sözler değildirlir. Aksine biz, onların dinleyiciyi ruhsal açıdan hazırlamaya yönelik çok ince birer mizah ürünü olmalarının yanı sıra, gerçekte dilin "*çağrı işlevi*" ile örtüştüğünü düşünüyoruz. Aşağıya aldığımız satırlar bu savımızı doğrular niteliktedir:

[Çağrı işlevi] Dilin çağrıda bulunma biçiminde gerçekleşen ve alıcıya yönelik olan işlevidir. İleti ile alıcı arasındaki ilişkileri tanımlar; çünkü ilke olarak, bu iletişimin amacı alıcıda bir tepki ve davranışında bir değişiklik yaratmaktır. (...) birine (bir alıcıya) seslenirken, örtülü ya da belirtik olarak, amaç hep ondan bir şey istemektir. (KIRAN, 2006: 97).

Gerçekten de, yukarıda verdiğimiz masal girişleri, bilinçli ya da bilinçsiz, dinleyicide bir tepki oluşturmayı, dinlemenin davranışsal boyutunda bir değişiklik yaratmayı ve duyulacak şeylere hazırlıklı olunmasını istemektedir.

3.1.1.2. Sözlü Dil İncelemesi: Söze Dair Bulgular

Derlediğimiz birinci masalla elde ettiğimiz yazılı metin, sözlü metne oranla anlatıcının konuşma esnasında kullandığı vurgu, tonlama ve önemli durakları yansıtmamaktadır. Aşağıda sunacağımız çözümlemelerde ilgili *masalın kaydettiğimiz sözlü biçimini* kullanacağız.

Dil/Söz ayrımından daha önce söz etmiştik. Dilin toplumsal boyutlu olması, o dili konuşan herkes için aynı olması, anlık değişimlere kapalı olması olgusu göz önünde bulundurulduğunda, asil çözümlemelerimizin söz üzerinde yoğunlaşması gerektiği daha iyi anlaşılacaktır.

Şimdi de "*Ağam Atın Kaç Ayaklı*" masalında gördüğümüz söze dair verileri ve bunların söylem¹³ düzeyinde çözümlemelerini görelim:

¹² Yukarıdaki diğer tekerlemeler de dâhil, ayrıca içindeki bu ve benzeri açıklamalar özgün metinde yoktur, tarafımızdan eklenmiştir.

¹³ Bu kavram dilbilim sözlüklerinde *söz* ile eş anlamlı olarak düşünülmekte; "eylem halindeki *dil* ya da konuşan özne tarafından *dilin* –özel ve / ya da özel– kullanımı" olarak tanımlanmaktadır. (Ayrıntılar için bkz. Larousse, *Dictionnaire de Linguistique et des sciences du langage* (Dilbilim ve Dil Bilimleri Sözlüğü), 1994 : 150). Aynı kavram *TDK Dilbilim Terimleri Sözlüğü*'nde

1– ... **demis**: 3. tekil kişi özne gizlenerek, ses tonu yükseltilem vurgulu bir söyleyiş gözlemledik; ancak bu vurgunun söz değerini çözümlenmek mümkün olmadı. İncelediğimiz 10 kadar Gaziantep sözlü halk masalından hiçbirinde böyle bir ifade yer almıyordu (Bkz. YETKİN 1962: 7-62).

2– ... beşiğine **düşmüş yatmış**: Yatma eyleminin eylemliğini uzatan bir kullanım görüyoruz. Bu tür kullanımlara masal içinde sıkça rastlıyoruz: “Fırlanıp dolanmak”, “tırlayıp kaçmak”, “tıftıkleyip parçalamak”, vb.

3– ... **hayvan**: Kayıt altına aldığımız sözlü anlatımda bu sözcük üzerinde çok çok belirgin bir vurgu var. Öyle ki anlatıcı olay kahramanının görüşünü benimsiyor ve anlatımında ona destek oluyor.

4– ... **olmadı, olmadı, olmadı**: Bu sözcüklerin telaffuzunda değişik ve dikkat çeken bir vurgu ve tonlama kullanımına tanık olduk. Öyleki bu kullanımda, sıradan bir olumsuzlamadan çok, sözcelerin üretildiği koşullara gönderme söz konusudur.

5– ... her yer **sin sin etmek**: TDK sözlüğünde “sin” sözcüğü için, eskimiş olduğu ve “gömüt, mezar” anlamına geldiği belirtilmekte¹⁴; “sin sin etmek” şeklinde bir kullanımının olup olmadığından söz edilmemektedir. Bu sözcük de masal anlatıcısı tarafından özellikle vurgulu söylenmiş ve “çok sessiz olmak” anlamında kullanılmıştır. Söz kullanımı açısından değerlendirdiğimizde, anlatıcı her yer “sin sin ediyordu” yerine “her yer çok sessizdi” ifadesini kullansaydı, duygu ve düşüncesini hem kendisi hem de dinleyici açısından istediği biçimde vermiş olmazdı. Buradaki kullanımın, belki de mezarların sessizliğinden esinlenilerek bilinçaltında oluşmuş bir dilsel yapı olduğunu düşünüyoruz. Çünkü masal anlatıcısına daha sonra “sin” sözcüğünün tek başına anlamını bilip bilmediğini sorduğumuzda; bu sözcüğün tek başına ne anlama geldiğini bilmediğini, sadece “sin sin etmek” şeklinde büyüklerinden duyduğunu ve kendisinin de günlük yaşamında bu biçimde kullandığını öğrendik.

6– ... **Yemeye ne dayanır!**: Bu kullanımda hem akıl verme, hem bir olguya dikkat çekme hem de bir öğüt var. Aslında *dil yetisi kavramının söz* bölümüne ait olan bu ifadenin burada masalla ya da masalın herhangi bir bölümüyle kesinlikle ilgisi yok. Anlatıcı tamamen kişisel bir tercihle bağlam dışı böyle bir “sözce”¹⁵ kullanarak kendi bakış açısı ve dünya görüşüne dair bir de bilgi vermiş oluyor. Buradan anlatıcının tutumlu olmaya ne kadar önem verdiğini de anlamış oluyoruz.

7– ... **annesini ve babasını tavaf etmeye** gelmek: Dilin verilerine egemen olamamaktan kaynaklanan bir kullanım sapması görüyoruz. Bu birleşik eylem kutsal mekânlara yapılan dinsel ziyaretlerle ilgili olduğu için buradaki kullanım gerçekten de ilginç geliyor insana: acaba anne-baba ve onları ziyaret anlatıcının gözünde kutsal olduğu için mi, yoksa yerel ağızda böyle bir kullanım olduğundan mı bu kullanım yeğlenmiştir, bunu bilemiyoruz.

8– ... **ehlen ve sehlen**: Bu, Türkçede olmayan; ancak Doğu ve Güney Doğu bölgelerimizde yer yer rastladığımız, Arapça “hoş geldiniz, rahat buyurun” anlamında kullanılan bir söz... Anlatıcının bu tercihinin yerel olduğunu, onun doğup büyüdüğü kültürel ortamla bir ilgisinin olduğunu düşünüyoruz.

9– – **Akey senin atın kaç kıçlı** (Ağam atın kaç ayaklı)?

– **Dört kıçlı.**

– **Taman (hence) üç kıçlı.**

– **Olabilir, bacım; üç kıçlı olabilir.**

Burada sorulan soru, aslında yanıt almak amacıyla sorulmuyor. Çünkü soruyu soran yanıtı zaten biliyor. Asıl amaç, muhatabın tepkisini ölçmek, onu öfkelenirip tartışma ortamına çekmek ve bu

(1949 :176) « Bir şey bildirirken konuşanın ağzından çıkan sözlerin bütünü » biçiminde açıklanmıştır. Ancak biz bu tanımdan çok, 5 numaralı dipnotta verdiğimiz tanımın dikkate alınmasının daha doğru olacağını düşünüyoruz.

¹⁴ Aynı yerde Yunus Emre’den şu örnek verilmiştir: "Sana ibret gerek ise / Gel göresin bu sinleri."

¹⁵ Dilbilimsel söylem çözümlenmelerinde çok önemli bir yeri olan “Sözce” ve “Sözceleme kuramı” konularının ayrıntılarına inmeyeceğiz; ancak burada “Sözce” kavramı ile ilgili şu bilgileri alıntılamanın yararlı olacağını düşünüyoruz: “*Bir konuşucunun ürettiği ve iki susku arasında yer alan söz zinciri parçası: (...) Tümce sözün çözümlenmesiyle elde edilen bir birimdir, sözce ise bu türlü bir işlemde önce belirlenen bir bütündür. (...) Sözceleme kuramları dili bir eylem olarak kavramaya çalışmakta, sözceyi salt göndergesel işlevi dışında, konuşucunun edimiyle özdeşleşmesi ve dinleyicide bir etki yaratması açısından ele almaktadır*”. Bkz. *Başlıca Dilbilim Terimleri* (Sözce/Sözceleme maddeleri), VARDAR B., vd. (1978: 115-116).

tartışmaya dayanarak ona zarar vermek. Ancak, muhatap bu oyunun farkında olduğundan, karşısındakini kızdırmamak için; onun, atın üç ayaklı olduğu iddiasına bile ses çıkarmıyor. Konuşmadaki sorunun gerçek amacının soru sormak olmaması, sözcelem dilbilimi açısından “retorik soru ve söylemsel etkileri”ni (BAŞTÜRK, 2001: 408-409) akla getiriyor.

10– ...Şih Mehamet **turlayıp kaçıyor**: “Tırlamak” eylemi sözlüklerde var olan bir sözcük değil. Ancak buradaki kullanımı ile ilgili olarak, anlamı derinleştirmek ve vurguyu artırmak için kullanılmıştır, diyebiliriz. (Ayrıca bkz. yukarıda açıklama–2.)

11– ... **Too kardeşim too diyor**: Sözlüklerde bulamayacağımız, yerel ağza ait sözlü dilde kullanılan bir vurgu ifadesi... Bu ifade ile anlatıcı, masal kahramanın karşısındakini küçümsediğini, ona üstünlük taslamak istediğini belirtiyor.

3.2. Çözümleme–2

1– ... **elimi yıkayayım da seninle “konuşalım”**: Yazarak anlattığımızda ne demek istediğimiz pek anlaşılma-yabilir. Ancak, masalı kayıttan dinlediğimizde, anlatıcının “konuşalım” ifadesini bir başka ifadeye özellikle yeğlediğini görüyoruz. Sanıyoruz orada söylenmek istenmeyen, argo ve / ya da müstehcen bir ifade vardı ve bu, anlatıcı tarafından bilinçli olarak gizlendi.

2– ... **Sen o dünyada bana el vermedin**: Bu ifade burada “*benim istediğim gibi davranmadın, bana itaat etmedin*” anlamında kullanılmıştır; yerel ağza aittir ve bu masalda kullanıldığı anlamıyla Türkçe sözlüklerde yer almamaktadır. Oysa “el vermek” sözlüklerde birincil anlam girdisi olarak “yardım etmek” biçiminde tanımlanmaktadır. Bu yönüyle yerel ağızdaki kullanım ile ölçünlü dil arasında anlambilimsel düzeyde bir bağlantı kurma olanağı bulamadık.

3– ... **benden ne almış da veremiyorsun**: Bu, Gaziantep yöresinde halk ağzında sıkça başvurulan; “*benimle sorunun ne, beni rahat bırak*” anlamına kullanılan bir deyimdir. Gerçi Türkçede aynı kullanımı “*benimle alıp veremediğin ne?*” biçiminde hemen her yörede görmek mümkündür. Bu yönüyle bakıldığında, anlatıcının ağız özelliği dolayısıyla, ifadede bir değişiklik söz konusudur. Bir önceki açıklama maddesine de dayanarak, anlatıcının, –eğitim ve kültür düzeyi göz önüne alındığında– ölçünlü dildeki yapıları kullanmasını/kullanabilmesini beklemek zaten pek olası gözükmemektedir.

4– ... **Antep’in Arnavudu**: Bu kullanımı çok ilginç bulduğumuzu özellikle belirtmek istiyoruz. Arnavut sözcüğünün bir ırka ait olduğunu, coğrafi açıdan Arnavutluk’un Gaziantep’ten çok çok uzaklarda bulunduğunu biliyoruz. Peki, nasıl oluyor da anlatıcı gerçekte uyruk bildiren bu sözcüğü, önemli bir kişilik, hatta “kodaman” anlamında kullanabiliyor? *Dil* yönüyle sözlüklere (TDK, 2005) baktığımızda, bu sözcüğün, yan anlamları da dâhil böyle bir kullanımının olmadığını görüyoruz. Bu da bizim için, çözemediğimiz bir *söz* olgusu olarak karşımıza çıkmış oluyor. Acaba anlatıcı, hangi görgü, bilgi ya da olayın etkisiyle böyle bir kullanımı yeğlemektedir, bunu bilemiyoruz.

5– ... **beni söylet**: Ölçünlü Türkçede “söyle-mek”, “söyle-t-mek” biçiminde bildiğimiz kullanımı, masalda *söz* düzeyindeki kullanımıyla bir ilgisi olmadığını belirtelim. Anlatıcı, –metnin bağlamına baktığımızda– bu ifadeyi, “bana sor, kendimi ifade etmeme izin ver; olayı bir de benden dinle” anlamında kullanmıştır. Bu ifade de burada kullanıldığı anlamıyla, –diğer birçok kullanım gibi– Türkçe sözlüklerde yer almamaktadır.

6– ... **ayağını kesti arvadın**: Aslında “arvad” sözcüğünü halk ağzında “avrat” biçimiyle biliyoruz. Bu sözcük tıpkı yalnız/*yanlız, yanlış/*yalnış, toprak/*torpak, kibrit/*kirbit örneklerinde olduğu gibi *ünsüz göçüşmesiyle* (İng. *Metathesis*, Fr. *Métathèse*) kullanılmıştır.

7– ... **eliyle gösterenin elini vururlar**: “İdam etmek” anlamında Türkçede “boynunu vurmak” birleşik eyleminin kullanıldığını biliyoruz. Anlatıcı anlatının etkisini artıran “elini vurmak” birleşik eylemini –“boynunu vurmak”tan esinlenerek olsa gerek– “elini kesmek” anlamında kullanmıştır. Gerçekten de yerinde ve bilinçli bir *söz* tercihi ile karşı karşıya olduğumuzu düşünüyoruz; çünkü “*eliyle gösterenin elini vururlar, gözüyle gösterenin gözünü oyarlar*” *söz* öbekleri anlatılmak isteneni vurgulu ve etkili bir biçimde dile getiriyor. Nitekim aynı yerde az yukarıda, anlatıcı bu kullanımı değil diğer kullanımı yeğlemiştir: (...) baktım bir ses geliy (geliyor), elini kaldırdı, **elini kesti**; ayağını kaldırdı, **ayağını kesti** arvadın(kadının).

8– ... “**hur, cir, hur, cir**” : Ses öykünmesine dayalı bu yinelemeli kullanım da kişisel bir söz tercihidir; kulak misafiri olunan, istem dışı duyulan bir takım sesleri ifade etmek için kullanılmıştır.

9– ... **beni ne vakit alacaksın**: Aslında bu, bir bayanın ağzından duyabileceğimiz, duymaya alıştığımız bir tümce; ancak burada bu sözcüğü padişahın kızı değil, padişahın kızının sevgilisi söylüyor. Peki, nasıl oluyor da, toplumdilbilimsel açıdan bir bayandan duymaya alıştığımız bu tür bir sözcüğü bir erkeğin ağzından veriliyor? Bu durumun, masal anlatıcısının bir bayan olması ve bayan olmanın verdiği içgüdüsel sözcüğü üretimi/kullanımı süreci ile açıklanabileceğini düşünüyoruz.

10– ... **Padişahım yeme de kediyeye ver**: Buradaki bağlaç “de”nin bilinçli bir tercihle vurgulu söylenmesi ona Sözceleme düzeyinde apayrı bir anlam katıyor. Anlatıcının bu bağlaç üzerinde duraksaması, vurgulu sesletim kullanması bu bağlacı metindilbilimsel (İng. *Textual linguistics*, Fr. *Linguistique textuelle*) olarak çok önemli bir sözcüğü konumuna yükseltmiştir.

11– **Padişahın kızı bir, ihtiyarınki iki, Urfa'nın padişahınki üç... <Merhametli Hüseyin> helallikten, doğrulukla bu yere varmış, yani hainlikle kalleslikle değil**: Buradaki sözcüklerin masalın olay örgüsüyle hiçbir ilgisi yoktur, öğüt ve ders vermek amacıyla anlatıcı tarafından son söz olarak kullanılmışlardır. Bu bakımdan bu ve benzeri sözcüklerin, anlatıcının (burada sözceleleyen özne) görüşü ve niyetlerini yansımasıyla yönüyle Sözceleme Dilbilimi (İng. *Linguistics of Utterance*, Fr. *Linguistique de l'Énonciation*) kuramı ile açıklanması daha uygun olacaktır, diye düşünüyoruz. Nitekim –kısaca değinecek olursak– anlatıcının kendisinin de bayan olması gerçeğine rağmen, olay kahramanının üç kızla evlenmiş olması, eleştirilmek şöyle dursun, doğrulukla, dürüstlikle örtüştürülüp son derece olağan görülmesi, toplum olarak kuşaktan kuşağa nasıl bir gelişim evresi izlediğimizin de bir kanıtıdır. Buradaki olay masala ait olmadığı ve doğrudan doğruya anlatıcının kendi görüşünü yansıttığı için bizce daha da önemle üzerinde durulması gereken bir konudur. İşte bu ve benzeri toplumsal veri ve olguların irdelenmesi ve değerlendirilmesi için diğer metinlerin yanında sözlü halk masallarımızın da dilbilimsel/toplumdilbilimsel çözümlemeleri yapılmalıdır.

4. Halk Masallarını Yetişkinlere Dinlettik

Masallar dinlendiğinde, Gaziantep yöresine özgü bir ağız kullanıldığı için, anlama/anlaşılma sorunları olduğunu gördük. Bu bölümde bu durumu göz önünde bulundurarak, “*sözlü anlatım noktasında yerel ağız özelliğinin çok çok belirgin olduğu bu masalları eğitim fakültesi öğrencilerine dinletsek nasıl bir tepki alırız*” sorusunun yanıtını arayacağız.

4.1. Yerel Ağız, Şive, Anlaşılabilirlik ve Beğeni Olgusu

Yaklaşık 120 katılımcının görüş belirttiği bir sormaca (anket) düzenledik. Öğrencilere önce masalları dinlettik, ardından da aşağıdaki soruları sorup yanıt vermelerini istedik. Veriler incelendiğinde masallar için en önemli sonucun anlaşılma sorunu olduğu görülecektir. Bu durumu anlatıcının yerel ağız kullanmasına ve anlatım esnasında çok hızlı konuşmasına bağlıyoruz. Beğeni olgusu da anlaşılabilirlikle doğru orantılı olduğu için sonuçların bizi şaşırtmadığını belirtelim.

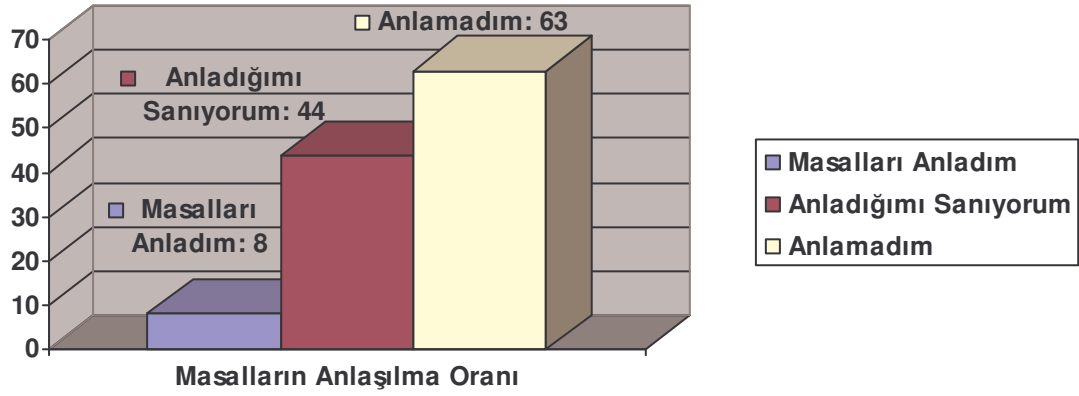
Tablo 1

A) ANLAMA	YANIT
a) Dinlediğim masalları anladım	8
b) Anladığımı sanıyorum	44
c) Anlamadım	63
B) BEĞENİ	YANIT
a) Dinlediğim masalları beğendim	9
b) Fena değildi	67
c) Beğenmedim	39
C) YORUM (DEĞERLENDİRME)	YANIT
a) Bir halk masalından çok şey beklemek doğru olmaz	29

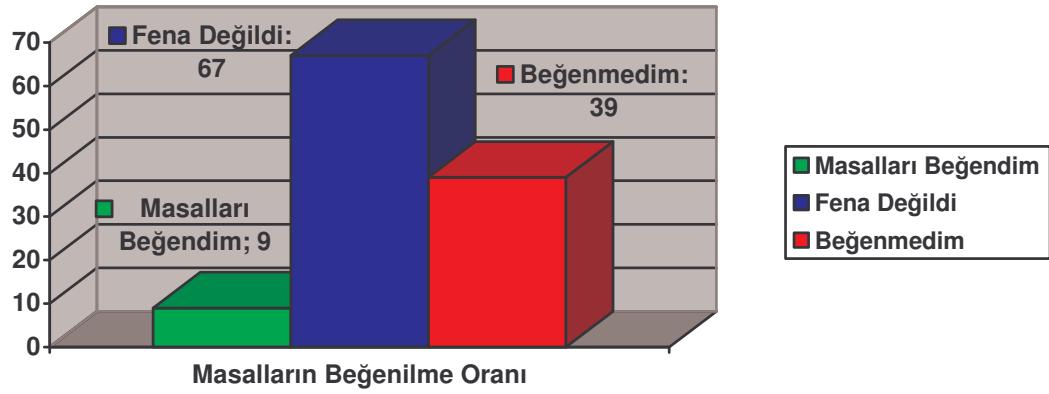
b) Bir halk masalı da olsa; dil, anlatım ve konu bütünlüğü açısından tutarlılık ararım	83
c) Halk masallarının çocuklardan başkası için uygun olmadığını düşünüyorum	3
D) Lütfen doğup yaşadığımız yeri belirtiniz: Gaziantep / Diğer	15/100

Verilen yanıtları grafikte şöyle gösterebiliriz:

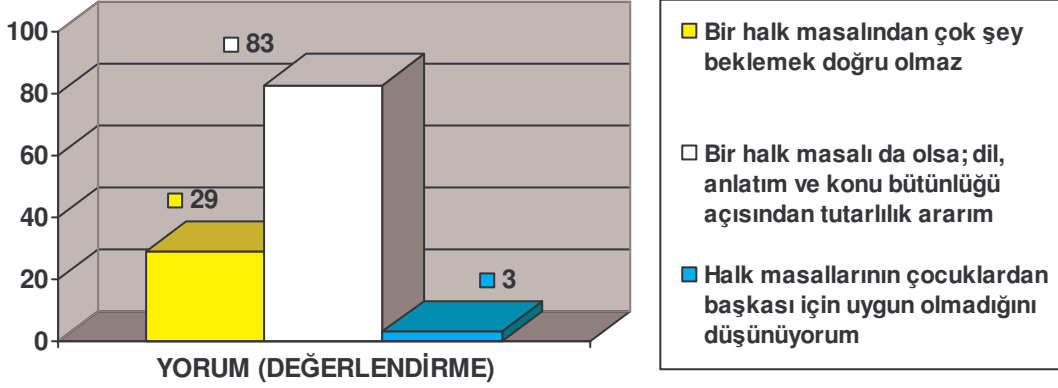
Grafik 1

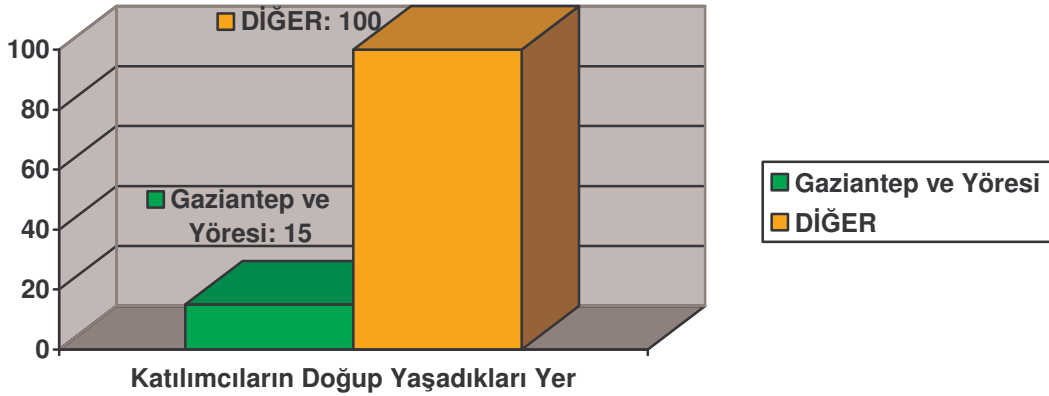
Grafik 2

Grafik 3

Grafik 4

Masalların anlaşılabilirliği olgusu irdelenirken katılımcıların büyük bir çoğunluğunun (15/100) Gaziantep yöresinde yaşamadıkları da dikkate alınmalıdır. Bununla beraber, masalları anlamadıklarını dile getirenlerin büyük bir çoğunluğu; kullanılan ağız ve şiveyi ilgi çekici bulduklarını, bunun kültürel bir zenginlik olduğunu belirtmişlerdir.

SONUÇ

Bu çalışmada derlediğimiz iki Gaziantep halk masalının halk yazını ve halk bilimi uzmanlarına çok küçük çaplı da olsa veri teşkil edeceğinde kuşku yok; ancak *dil* ve *söz* düzeyinde dilbilimsel bir bakış açısı sergilemenin de yararlı olacağını gördük. Öyleki toplumdilbilimi açısından, birey-toplum-dil ilişkisinin irdelenmesi ve bazı bulgulara ulaşılması bu tür çalışmalarla mümkün olabilmektedir. Sözlü halk masalları doğallıklarını korumaları ve birçok yazınsal türe kaynaklık etmeleri yönüyle yerel kültür(ler)e ait verilere ulaşabileceğimiz çok önemli halk yazını unsurlarıdır. Bununla beraber, bu unsurların, yerel ağız vb. nedenlerden, çok arı ve duru olmadıklarını; anlaşılma ve yorumlanmalarının zor olduğunu gördük. Buna rağmen, Anadolu insanının neyi, nasıl, hangi bakış açısıyla yorumladığının

bilinebilmesi için, sözlü halk masallarımızın bilimsel bir yaklaşımla yeniden sorgulanmasının yararlı olacağını düşünüyoruz.

MASAL METİNLERİ

MASAL-1: AĞAM ATIN KAÇ AYAKLI?

Var varalım sür sürelim destursuz bağa girenin yediği sopayı mevlası bilir. Şu yalan bu yalan fili yuttu bir yılan, pıreye binip de deveyi kucacağına alan bu da mı yalan, **demiş**. Hamamın kubbesi yok, peştamalın ortası yok bu hikâyenin hiç ötesi yok.

Vaktiyle zamanında bir padişah varmış. Bu padişahın üç tane oğlu varmış. Cenab-ı Hak kendisine bir kız evlat vermiş. O kız da dev çıkmış. Bu kız doğduğu gece kundaktan çıkmış, gitmiş adamın tavuğunun ciğerini böbreğini çıkartmış, yemiş. <Sonra da> gelip beşiğine **düşmüş yatmış**. Sabahleyin bakmışlar ki tavuk yok. Devrisi (ertesi) günü de bakıylar (bakmışlar) ki bir kuzu yok. <Kızın kardeşleri bu işi araştırmışlar> Kardeşlerinden biri pusu kurmuş <araştırmış>, <bir şey> bulamamış. Kızın Şih Mehamet adındaki diğer kardeşi, <uyumamak ve hırsız bulmak için> parmağını yarıp içine tuz doldurmuş <bütün gece nöbet tutup> bu hırsız bekliy (bekliyor). <Nöbet tutarken bir de> bakıy (bakmış) ki kız kardeşi beşikten çıkıy (çıkıyor), gidiy (gidiyor) davarın ciğerini **çekip <söküp> yiy** (yiyor), <sonra da gidip yatağına> yatıy (yatıyor). Anne babasına <gidip> dey (diyor) ki :

- Anne, baba, sizden olan çocuk bir dev, **hayvan**. Hayvanların; gidip ciğerini, böbreğini çekip, çıkarıp yiy (yiyor), gelip beşiğe yatıy (yatıyor).
- Yalan söylüysün (söylüyorsun)!
- Yalan söylemiyim (söylemiyorum).
- Bakın çocuğunuzun yatağına, yatak kanlı, ağzı kanlı.

<Sonra epey bir zaman geçmiş>. Köyde, kentte, sağda solda hiçbir şey kalmamış; dev kız herkesi <her şeyi> yiy (yemiş). Şih Mehamet <sonunda> **yüzünü dolandırıy** (dolandırıyor) (başını alıp) <o diyarlardan> gidiy (gitmiş). <Gide gide> yüce bir dağ başına gelmiş; bakmış ki <orada> bir aslanla bir kaplan <var>. <Orada> o aslanın da ayağına tiken (diken) batmış. Bunu (bu diken), Şih Mehamet usulca çekip çıkarıy (çıkarmış). <O arada aslan dile gelmiş>:

- Benim **üç tane vavrum var**. Sen beni **bu kandan** (sıkıntıdan) **kurtardın**. **İki çocuğumu götür senin olsun**.

“Şih Mehamet, kalkmış oradan> bir memlekete gidiy (gitmiş). O memlekete gittiğinde orada dellal (tallal) çığırdıylar (halka ilan ediyorlar); diyeler (diyorlar) ki “kuş uçurtalım, kuş kimin başına konarsa padişah odur”. Kuş **furlanıy** (uçuyor) **dolanıy** (dolaniyor) Şih Mehamet’in geliy (geliyor) başına konuy (konuyor).

- **Olmadı, olmadı, olmadı** <demişler>.

Bir daha kuşu bırakıylar (bırakmışlar). Kuş uçup gelip gene (yine) Şih Mehamet’in başına konuy (konmuş). Şih Mehamet’i padişah ediyler (etmişler). (Eski) padişah <da> kızını Şih Mehamet’e veriy (vermiş). Şih Mehamet, evleniy (evleniyor) <bir süre sonra>:

- Hanım, ben anamı babamı gidip görmek istiyim (istiyorum), diy (diyor).

<Bu arada Şih Mehamet’in evinde dağdan alıp getirdiği aslanla kaplan da beslenip büyümüşler> Şih Mehamet onları arkasında <evinde> bırakıp anne babasını görmeye <memleketine> gidiy (gidiyor), <giderken hanımına: >

- Bu hayvanlar çok huysuzlanırsa, **su canakları kanlanırsa** durma onları sal, diy (diyor).
- < Şih Mehamet’in hanımı, “pekey” (peki) diy (diyor).

Şih Mehamet gidip memleketine bakıy (bakmış) ki, memleket, <her yer> sin sin ediy (ediyor)(hiç ses seda yok); <insan> kalmamış, kimse yok. Hepsini <dev> bacısı yemiş bitirmiş. Yemeye ne dayanır?!

<Bacısı bakmış> yamaçtan (karşıdan) biri geliy (geliyor):

–Allah bana bir av gönderdi, diy (diyor).

Gelen av da annesini babasını tavaf etmeye gelen Şih Mehamet’miş.

–Kardeşim sen hoş geldin, sefa geldin; ehlen ve sehlen.

Kız, atı alıy (alıyor) içeri bağlıy (bağlıyor). Hemen de acıkıy (acıkmış). Gidip hayvanın bir ayağını çekiy (çekip) yiy (yemiş). Gelip Şih Mehamet’e :

– Akey senin atın kaç kıçlı (Ağam atın kaç ayaklı)?

– Dört kıçlı.

– Taman (hence) üç kıçlı

– Olabilir, bacım; üç kıçlı olabilir.

Kardeşi orada <durumu> çakıy (çakıyor; durumun farkına varıyor).

– Bacım benim anam babam nice oldu?

– Falan kuyunun dibine attım, ölmek üzereler.

– Peki, bacım.

Kız fırlanıp dolanıp <atın> öbür kıçını da yiy (yemiş). Gelip Şih Mehamet’e:

– Atın kaç kıçlı, (diy) demiş.

– Bacım, üç kıçlı.

– Taman iki kıçlı.

– Olabilir bacım, iki kıçlı.

Bacısı atın öteki kıçını yediği yerde, Şih Mehamet turlayıp kaçıy (kaçıyor). Ha bura senin şura benim. Ha şura senin bura benim. Bir yüce <yüksek> ağaç görüy (görüyor). Ağacın üstüne çıkıy (çıkıyor). Bacısından, kendisini de yer diye korkuy (korkuyor). Bakıy (bakıyor) ki bacısı geliy (geliyor). <Bacısı: >

– “Too kardesim, tooo”, diy (diyor). “Bunca insanlar elimden kurtulamadı, sen mi kurtulacaksın?”

<O esnada, Şih Mehamet> bakıy (bakıyor) ki <ileriden> aslanı ile kaplanı zincirlerini kırmış <kendisini kurtarmak için> bir geliş geliy (geliyorlar) ki toz duman birbirine <girmiş>...

<Şih Mehamet’in bacısı bir çalının ardına saklanmış>. Şih Mehamet ağacın üstünden işaret ediy (ediyor) aslanla kaplana; <aslanla kaplan> <dev kızı> çalılardan arkasından çıkarıp tiftikleyip parçalıyalar (parçalıyorlar). Şih Mehamet <ağaçtan> iniy (iniyor). Gidip anne babasını guyudan (kuyudan) çıkardıy (çıkartıyor). <Gözleri kör olan anne babasının> gözlerini açtırıy (açtırıyor). Bakım yapıy (yapıyor). Anlavacağınız vivip içip muradına geçiy (geçiyor).

MASAL-2: MERHAMETLİ HÜSEYİN

Varmış yokmuş, Allah’ımızın kulu çokmuş. Vakti zamanında bir merhametli Hüseyin varmış. O merhametli Hüseyin’i herkes severmiş. Padişahın arvadının (hanımının) göynü(gönlü) düşmüş merhametli Hüseyin’e. Padişah da demiş ki “ben bu merhametli Hüseyin’i öldürürüm”. Merhametli Hüseyin demiş ki:

– Padişahım ifademi al, beni öyle öldür.

Bakmış < padişahın > hanımı hamur yoğuruy (yoğuruyor). Hanımının sağına soluna kaçmış; hanımının gönlünü yapmış. < Hanımı > demiş **elimi yıkayayım da seninle “konuşalım”**. Hanımı elini yıkadığında, padişah o vakit merhametli Hüseyin’i çağırmış. Sen, demiş; İstanbul’a gidersin; padişahın kır atını hırsızlayıp getirirsen, seni berat ederim (affederim), yoksa senin kelleni uçururum. Merhametli Hüseyin **ehlen ve sehlen** < demiş >, ben padişahın kır atını getiririm. Sen beni öldürme diy (diyor).

Su valan bu valan fili vuttu bir vılan. Pireve binip devevi kucağına alan bu da mı valan! Bu sefer Antep’e geliy (gelmiş). Antep’in mezarlığına iniy (inmiş). Mezarlığa indiğinde bir seda, çığlık, inilti geliy (gelmiş). Dinlemiş, bakmış ki adamın biri mezardan ölüyü çıkarmış. **“Sen o dünyada bana el vermedin** (benim istediğim gibi davranmadın), bu dünyada mı elimden kaçacaksın?”. Kadın dey (demiş) ki: “Sen Allah’tan kork benden vazgeç, **benden ne almış da veremiysin** (veremiyorsun) (benimle ne sorunun var) ?” O vakit merhametli Hüseyin dey (demiş) ki: “Merem < madem > bu, kadını kabirden çıkarmış, bunun kellesini uçurt; merhametli Hüseyin onun kellesini uçurduy (uçurtmuş). < Sonra > Antep’e, Antep’in içine otele geliy (gelmiş) bakıy (bakmış) ki bir kıyamet! Meğer < merhametli Hüseyin > **Antep’in arnavudunu**, en önde gelen adamını öldürmüş. Bunu alıylar (almışlar) mahkemeye götürüyley (götürmüşler). Deyler (demişler), “oğlum niye sen bunu öldürdün?”. Demiş, **“padişahım, valim** benim ifademi al, **beni söylet**, ona göre < öylece > öldür, hapise götür.” Dey (demiş): Ben Urfa’dan geliyim (geliyorum), **padişahın kır atını hırsızlayacağım**, Antep’in valisine, padişahına götüreceğim. Dey (demiş) baktım bir ses geliy (geliyor), elini kaldırdı, elini kesti; ayağını kaldırdı, ayağını kesti **arvadın** (kadının). Ben de o vakit kendi (si)nin boynunu uçurttum. Hâkim bey bunda ben haksız mıyım, dey (demiş)? Hâkim, “barat (berat) oğlum sana” dey (demiş). Merhametli Hüseyin gidiy (gitmiş) otele bakmış 15 yaşındaki kızın koynuna 60 yaşındaki bir adamı; 60 yaşındaki bir garinin (yaşlı kadının) koynuna 15 yaşındaki genci koymuşlar. Onu kaldırıp onun yatağına, onu kaldırıp onun yatağına; genci gence, ihtiyarı ihtiyara... < Sonra oralardan ayrılıp gide gide bir memlekete varmış >. Bir ihtiyarın evine misafir olmuş. “Ehlen” ve “sehlen” deyip yedirmişler, içirmişler. Sonra sormuş ihtiyar:

– “Nerden gelip nereye gidiyn (gidersin), oğlum”.

– **“Ben padişahın kır atını hırsızlamaya gidiyim** (gidiyorum) dede, ihtiyar baba dey (demiş).

Dede:

– **“Git oğlum işin rast gelsin**; dönüşte uğrar mısın?”, dey (demiş).

– Uğrarım dede, uğrarım, dey (demiş).

Gide gide padişahın < sarayını sorar >:

– < Burada padişahın oturduğu yer sorulmaz >. < Padişahın evini > **eliyle gösterenin elini yururlar**, gözüyle gösterenin gözünü oyarlar.

Çocuğun birine bir altın veriy (veriyor). Çocuk gidip orada, < padişahın evinin önünde, orasının padişahın evi olduğunu göstermek için > yıkılıy (yıkılıyor). < Merhametli Hüseyin > kalkıp bu padişahın evine hırsızlığa gitmiş. Bakıy (bakıyor) ki padişahın adamı atı bekliy (bekliyor). Atın kuyruğundan, tüyünden bir kıl çıkarıp, adamın ağzındaki sakızı çıkarıy (çıkarmış). O nöbetçi uyuy < uyuyor >. Nöbetçi uyuduğundan bakıy (bakıyor) ki, **“hur, cur, hur, cur”** padişahın sarayında bir ses var. Dinle bunu merhametli Hüseyin dey (diyor). Merhametli Hüseyin bunu dinley (dinliyor). Kızın sevgilisi:

– Sen benimle ne vakit evleneceksin, **beni ne vakit alacaksın?** diy (diyor).

– Babam ölmedikçe ben seninle evlenemem.

Gidip bir kaz getiriyler (getiriyorlar). Kazı gızartıylar (kızartıyorlar) zehire beliyler (beliyorlar). Padişaha götürüyley (götürüyorlar), bunu ye diye... Orada merhametli Hüseyin diyor ki:

– **“Padişahım onu yeme de kediyeye ver”**.

Padişah gene (yine) aldırış etmiy (etmiyor). Gene yiyecek oluy (oluyor).

– “Padişahım onu yeme de kediyeye ver.”

< Padişah > bir parça koparıp kedinin önüne atıy (atıyor), kedi ölüy (ölüyor). (Padişah) diy (diyor):

–“Oğlum, ins (insan) misin, cins (cin) misin?

– İnsim de cinsim de **beniadamım** da (âdemoğluyum da).

<Padişah>, “yanıma gel oğlum”, diy (diyor).

–“Selamün aleyküm, aleyküm selam.”

–“Nerden gelip nereye gidiyorsun (gidiyorsun?)”.

–Urfa’dan geliyim (geliyorum), diy (diyor). “Senin kır atını hırsızlayacağım, Urfa’nın padişahına, paşasına götüreceğim”, diy (diyor).

– Oğlum sen benim hayatımı kurtardın, ben sana kızımı hiba (hibe) ediyim (ediyorum), atımı da veriyim (veriyorum).

Padişah bir alay askeriyle, altınıyan, servetiyle bu merhametli Hüseyin’i memleketine yolluy (yolluyor). <Merhametli Hüseyin> yoldan geçişte o ihtiyarın köyüne **duruş yapıy** (yapıyor). Askerler, orada soluklanıyorlar (soluklanıyorlar), nefes alıyorlar (alıyorlar). Bu sefer o ihtiyar da merhametli Hüseyin’e kızını veriy (veriyor). <Padişah> kızını verince, bu askerler mızıkalarla <düğün alayı şeklinde eğlenerek> Urfa’nın paşasının, padişahının yanına geliyler (geliyorlar). Padişah’a, “**padişahım ne ola sana malum ola**; bir alay asker geliy (geliyor); aman sen bunları çık karşıla. **O da bir alay asker çekiy** (çekiyor) onu karşıly (karşılyor). Diyler (diyorlar), nedir bu? Padişah niye saldı (gönderdi) bu askerleri? Oradan merhametli Hüseyin çıkıy (çıkıyor):

– “Sen bana demedin mi, git padişahın kır atını hırsızla? Ben aha padişahın kır atını da getirdim, aha sana teslim ettim. O vakit oranın padişahı diy (diyor) ki:

– “Sana kızım helal olsun; aha **ben de sana kızımı veriyim** (veriyorum), diy (diyor).

Padişahın kızı bir, ihtiyarınki iki, Urfa’nın padişahınki üç... <Merhametli Hüseyin> helallikten, doğrulukla bu yere varmış, yani hainlikle kalleslikle değil.

KAYNAKÇA

BAŞTÜRK, Mehmet, (2001), « Sözcük Dilbilimi ve Türkçe’de Soru », *Kur’an ve Dil – Dilbilim ve Hermenötik – Sempozyumu* bildirileri arasında, ISBN 975-93185-0-4, s. 399-412, VAN.

BAYLON, Christian, (1991), *Sociolinguistique* (Société, Langue et Discours), Éditions Nathan, ISBN 209 190048 7, 303 s. POITIERS/FRANCE.

Dictionnaire de Linguistique et des sciences du langage (Dilbilim ve Dil Bilimleri Sözlüğü) (1994), Collection dirigée par C. Kannes assistée de J. Faure, Larousse, Paris.

Dilbilim Terimleri Sözlüğü (1949), TDK, B. II. 15, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.O., Ankara.

GÜNAY, Umay, (1975), *Elâzığ Masalları*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum.

Güncel Türkçe Sözlük (2005), TDK Yayınları, Ankara.

HENGİRMEN, Mehmet, (1999), *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Engin Yayınevi, ISBN: 975-320-083-8, Ankara.

KIRAN, Zeynel & KIRAN (Eziler), Ayşe, (2006) *Dilbilime Giriş*, Seçkin Yay. , Ankara.

RİFAT, Mehmet, (2000-a), *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları* (Tarihçe ve Eleştirel Düşünceler) OM Yayınevi, İstanbul

RİFAT, Mehmet, (2000-b), *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları* (Temel Metinler) OM Yayınevi, İstanbul.

SAKAOĞLU, Saim, (1973), *Gümüştane Masalları*, Sevinç Matbaası, Ankara.

VARDAR, Berke, vd., (1978), *Başlıca Dilbilim Terimleri*, İstanbul Üniv. Yay., Nu: 2462, İstanbul.

YETKİN, Hulûsi, (1962), *Gaziantep Masalları*, Gaziantep Kùltür Derneği Kitap ve Broşür Yayınları, Sayı: 29, Işık Matbaası, Gaziantep.

ZENGİN, Dursun, (2004), “Tekermelerin Çevirisi”, *Dil Dergisi*, s. 44-53, Sayı: 125, ISSN: 1300-3542, Ankara.